

**Abdurishid YAKUP. Altuigurische Aparimitāyus-Literatur
und kleinere tantrische Texte, Berliner Turfantexte
XXXVI, Brepols Publishers, Turnhout (Belgium), 2016,
234 pp. ISBN: 978-2-503-56542-2**

Ertan BESLİ

Sinop University (Sinop/Turkey)
E-mail: ertanbesli@hotmail.com.tr

Tantra geleneği, Hindistan'da Budizm'den çok evvel mevcut olup genel anlamda insan şuurunu geliştirmeyi amaçlayan ve çeşitli dinî uygulamaları bünyesinde barındıran bir inanç ekolüdür. Tantra geleneği, Budizm içerisinde kendisine esoterik özelliğiyle önemli bir yer bulabilmiştir. Tantra Budizmine ait eserler, Çince, Hotence, Tangutça, Tibetçe, Eski Uygurca gibi Asya'daki birçok dile Sanskritçeden tercüme edilmiştir. Tantra Budizmi, bunlar içinde en çok Tibet Budizmi üzerinde tesirli olmuştur.

Berliner Turfantexte serisinin XXXVI. cildi, daha ziyade *Aparimitāyus* edebiyatının ürünü olan, birçoğu günyüzüne çıkmamış ve şimdiye değin neşredilmeyen Tantra Budizmine ait Eski Uygurca parçalar hakkındadır. Tantra geleneğine ait parçalar daha önce *Uigurica II* (1911), *Türkische Turfantexte V* (1931), *Berliner*

Turfantexte VII (1976), VIII (1977), XIII (1985) ve Röhrborn-Róna-Tas 2005 gibi çeşitli çalışmaların içerisinde neşredilmişti.

Eser, dört ana başlıktan meydana gelmektedir:

1. Giriş (s. 7-38)
2. Parçaların Neşri, Tercümesi ve Açıklamalar (s. 41-195)
3. Dizin (s. 198-228)
4. Bazı Parçaların Resimleri (Tafeln).

Giriş bölümünde, neşri yapılan metinler hakkında genel olarak bilgiler verilmiştir. Burada Eski Uygurca Tantra metinlerinin tercümesi hakkında önemli bir tespitte bulunulur. *Aparimitāyuh-sūtra* örneğinde görüldüğü üzere, Uygur mütercim(ler), tercümede sadece tek bir kaynak metin kullanmamış, metnin farklı dillerindeki tercümelerini de dikkate almıştır. Mesela, Tibetçe metin ile beraber Çince ve Sanskritçe metinler de tercümede kullanılmış olmalıdır. Bu durum, Budist çevredeki Uygurların Budizmin kaynak dilleri konusundaki geniş vukufiyetini göstermektedir.

Giriş bölümünün ikinci kısmında Eski Uygurca parçaların tekâbül listesi sunulmuştur. Toplam 215 parçanın tekâbül listesi,¹ neşirdeki yerine ve kayıt numarasına göre olmak üzere iki farklı şekilde verilmiştir (s. 27-38).

Eserin ikinci bölümünde, “*Parçaların Neşri, Tercümesi ve Açıklamalar*” yer alır (s. 41-195). Parçalar, konularına göre tasnif edilip her metin için bir harf verilmiştir. Her metnin başında metnin içeriği hakkında genel mahiyette bilgiler mevcuttur. Parçaların yazıçevrimi, Almanca tercümesi, açıklamalar ile sadece A ve B metinlerinde geçerli olmak üzere Eski Uygurca metne kaynaklık eden Sanskritçe ve Çince metin tek bir sayfada toplanarak verilmiş, ama Sanskritçe ve Çince metnin Almanca tercümeleri gösterilmemiştir. Diğer taraftan, parçaların harf-

---

¹ Nâşir, daha önce Berlin’deki Tantra geleneğine ait parçaların tavsifini şu iki katalog çalışmasında yapmıştır: Yakup-Knüppel 2007 ve Yakup 2009. Ayrıca, St. Petersburg’da tespit edilen parçalarda nâşirin kendisinin de yer aldığı bir projenin neticesi olan şu katalog çalışması kullanılmıştır: Umemura et al 2002.

çevrimi *Berliner Turfantexte* serisindeki diğer neşirlerde olduğu gibi yazıçevrimlerin olduğu kısmın sonuna yerleştirilmiştir. Ayrıca, Brāhmī harfli kelimeler satırların kenarında parantez içerisinde gösterilerek bunların farklılığına dikkat çekilmiştir.

Metinlerde dikkat çeken bir özellik olarak pek çok Sanskritçe *dhāraṇī*'nin bulunduğunu söylememiz gerekiyor. Eski Uygurca metinlerde Sanskritçe *dhāraṇī*'lerin yazıçevriminin veya seslik tam karşılığının gösterilmesinin pek de kolay olmadığı bilinmektedir.

Neşirdeki bir yazıçevrim tercihi dikkati çekmektedir. Eski Uygur alfabesinde ligatür olarak *NK* şeklinde bir imlâya sahip olan geniz ünsüzü *ŋ*'nin yazıçevrimi Almanya'daki erken dönem Eski Uygurca metin neşirlerindeki gibi *ng* şeklinde yapıldığı görülmektedir: *t(ä)ngrilerning* (A 362), vs.

Neşirde, konularına göre yapılan bir tasnife göre toplam sekiz metin yer almaktadır.

Bu metinler şunlardır:

A Metni, *Ārya-aparimitāyur-jñāna-nāma-mahāyāna-sūtra* (s. 41-121): Tantra metinleri içerisinde *Sitātapatrā-dhāraṇī*'den sonra tahta baskılı ikinci büyük metindir.² Kısa adıyla *Aparimitāyuh-sūtra* olarak bilinen bu Sanskritçe eserin, Çince *Facheng* (法成) ve *Fatian* (法天) tarafından yapılan tercümeleri bulunduğu gibi, ayrıca Hotence, Mançuça, Tangutça, Tibetçe ve Eski Uygurca tercümeleri de mevcuttur. *Aparimitāyuh-sūtra*'nın Eski Uygurca tercümesi ağırlıklı olarak Tibetçe tercümeyle dayanmakla beraber, tercümede metnin Çince *Facheng* (法成) tercümesi ile Sanskritçe orijinalinden faydalandığına dair bazı işaretler de bulunmaktadır. Berlin, Dunhuang, Kyoto, Londra, St. Petersburg ve Turfan'daki koleksiyonlarda *Aparimitāyuh-sūtra*'nın Eski Uygurca tercümesine ait 200'den fazla parça tespit edilmiştir. Bunlardan 167 tanesi Berlin Turfan koleksiyonunda (Almanya), 35 tanesi ise diğer şehirlerdeki koleksiyonlarda muhafaza edilmektedir. 2 parça Changchun'daki (长春) Lu Shun müzesinde (Çin) tespit edilmiştir. Esere ait parçaların 150 tanesi beş satırlık tahta baskılı parçadır. Nâşir, bu parçalar arasından üç tane yazmayı tespit edip birleştirebilmiştir. Kitaptaki parçaların büyük

² Metnin neşri için bk. Röhrborn-Róna-Tas 2005.

bir kısmı bu esere aittir ve toplam 403 satır içermektedir. Eski Uygurca tercümede kullanılan Çince kaynak metin için bk. 大乘無量壽經 (Taishō, No: 936).

B Metni, *Amṛtadundubhisvaradhāraṇī* (s. 123-136): Eski Uygurca tercüme, yine Çince, Tibetçe ve Sanskritçe kaynak metinlere dayanmaktadır. Eski Uygurca tercümeden elimize sadece 68 satır ulaşabilmiştir. Eski Uygurca tercümede kullanılan Çince kaynak metin için bk. 阿彌陀鼓音聲王陀羅尼經 (Taishō, No: 370).

C Metni, *Vajrasattva-Mantra*'ya Ait İki Parça (s. 137-143)

D Metni, Beş *Dhyāni-Buddha*'nın Tasvirinden Bir Parça (s. 145-149)

E Metni, *Tejo-Mahākāla*'nın Bir Tasviri (s. 151-157)

F Metni, Üç *Cakrasaṃvara* Metni (s. 159-171)

G Metni, *Vajravidāraṇā-nāma-dhāraṇīsādharma* (s. 173-178)

H Metni, Diğer Tantrik İçerikli Parçalar (s. 179-195)

Neşirdeki bazı okumalar üzerinde birkaç küçük noktaya temas etmek isteriz. Eser hakkında, Zieme'nin yazdığı birkaç eleştiri yazısı internet ortamında (academia.edu) mevcuttur. Aşağıdaki dikkatlerde bu yazılara da atıfta bulunulacaktır.

Neşirde, iki yerde (A 28, 60) geçen *bark* kelimesi *barh* 'Anwesen' şeklinde okunmuştur. Kelimenin neden /h/'li okunduğunu bilemiyoruz. Kelime hakkında bir araştırma için bk. Tekin 1991: 10-13.

Neşirde, *türlüg* '-artig' /ü/'lü (H 62, vs.) şekilde okunmuştur, ama kelime, Brāhmī harfli metinlerde /ö/'lüdür.

Neşirde, U 5751/3'te geçen *upodi tugursaṅ* (H 66), Zieme 2016a'ya göre *kudi kugursak* 'unterhalb (...) des Magens' şeklinde düzeltilebilir.

Neşirde, Ch/U 8066/5'te geçen *kantik* (E 5), Zieme 2016b'ye göre Soğdça *knt'yk* < Sanskritçe *ghaṅṭikā* 'Glocke' olmalıdır.

Neşirde, Ch/U 8066/6'da geçen *kök kalıkta* (E 6), Zieme 2016b'ye göre *kök kalıkta* şeklinde düzeltilebilir.

Neşirde, Ch/U 8066/11'de geçen *on tuymak sarit* (E 11), Zieme 2016b'ye göre *on tümen sarit* 'Hunderttausend Rezitationen' şeklinde düzeltilebilir.

Neşirde, U 4468/4'te geçen *yamalok enlig* (A 139), Zieme 2015'e göre *yamalok erklig* şeklinde düzeltilebilir.

Neşirde, SI Kr III 18/1 a3-4'te geçen *ok* (II) 'Gelegenheit' (A 173, 174), Erdal 1991: 489'a göre *og* şeklinde düzeltilebilir.

Üçüncü bölümde, Eski Uygurca parçaların dizini bulunmaktadır (s. 198-228). Bir yerde (F 87) geçen *küdüg* 'Tat, Werk', neşirden farklı olarak dizinde *kütük* (*küçük*) (s. 211b) olarak gösterilmiştir. Dizinde, *sakin-* fiilinin *sakin-* (F 104) [F 103 olacak!] şeklindeki /n/'nin üstü noktalı hâli de gösterilmiştir, ama parçanın harf-çevriminde fiil S'QYN (T1 V v16) olarak gözükmektedir, yani *nun* harfinde nokta yoktur.

Eski Türkçe sözlüklerde (*Drevnetyurkskiy Slovar', An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Old Turkic Word Formation*) bulunmayan bazı tanıklara neşirde rastlanmaktadır: *kalingur-* 'frohlocken' (C 20)³, *küçängü* 'Anstrengung' (H 58), *sıılış-* 'anschwellen' (H 41), *tülüklänmäklig* 'zu verstärken' (C 3), vs. Bunlar, Eski Uygur leksikolojisi açısından dikkate değerdir.

Eski Uygur edebiyatında, şimdiye değin bilinmeyen Tantra geleneğine ait Uygurca parçaları bir araya getirip gün yüzüne çıkartan YAKUP'u tebrik ederiz.

Kaynakça

ERDAL, M. (1991). Old Turkic Word Formation, a Functional Approach to the Lexicon, Vol. 1-2, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag

RÖHRBORN, K.; A. RÓNA-TAS (2005). Spätformen des zentralasiatischen Buddhismus: die altuigurische Sitātapatrā-dhāraṇi, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

TEKİN, Ş. (1991). "Ev Bark Nedir?", Tarih ve Toplum, 89: 10- 13.

³ Kelimenin *kal(a)gur-* şekli için bk. Erdal 1991: 501.

UMEMURA, H. et al (2002). A Provisional Catalogue of the Microfilms of Uighur, Sogdian, Manichean Manuscripts belonging to the St. Petersburg Branch of the Institute of Oriental Studies Russian Academy of Sciences brought to Toyo Bunko, Tokyo: Tōyō Bunko.

YAKUP, A. (2009). Alttürkische Handschriften, Teil 15: Die uigurischen Blockdrucke der Berliner Turfansammlung, Teil 3: Stabreimdichtungen, Kalendarisches, Bilder, unbestimmte Fragmente und Nachträge, Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland XIII/23, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

YAKUP, A.; M. KNÜPPEL (2007). Alttürkische Handschriften, Teil 11: Die uigurischen Blockdrucke der Berliner Turfansammlung, Teil 1: Tantrische Texte, Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland XIII/19, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

ZIEME, P. (2015). “Altuigurische Wörter (7)” (academia.edu, Januar 2015).

ZIEME, P. (2016a). “Altuigurische Wörter (12)” (academia.edu, April 2016).

ZIEME, P. (2016b). “Notizen zum altuigurischen ‘Geheimen Ritual des Tejo-Mahākāla’ (BT XXXVI E)” (academia.edu, April 2016).